

Нетрадиційні релігії в системі освіти

Аналізується взаємодія освіти і релігії; відзначається зростання ролі релігії у намаганні її впливу на виховний процес, зокрема, у формуванні морально-духовних цінностей особистості; активізація нетрадиційних релігійних об'єднань розглядаються з огляду на їх проникнення в систему освіти і руйнівний вплив на особистість.

Ключові слова: людина, освіта, релігія, виховання, маніпуляція свідомістю, релігія, нетрадиційні релігії, освіта.

Світська держава має забезпечувати такий стан речей, за якого ніяка конфесія (велика чи мала, «традиційна» чи «нетрадиційна»), а тим більш ніяка владна структура, не могли б нав'язувати будь-кому (зокрема батькам, дітям, віруючим, атеїстам) певні конфесійні об'рунтовані моральні, культурно-духовні засади, певну віросповідну ідентичність. Світськість у контексті функціонування системи державної освіти має забезпечити набуття дітьми «інтелектуального інструментарію», який сприяв би формуванню їхньої здатності до самостійного мислення і вільного самовизначення у духовній, світоглядній сфері. Тому учні, студенти, вчителі безперечно, повинні мати ґрунтовні наукові знання про релігію, її конфесійні вияви, напрями, течії, знати їх історію, базові положення їх вчень, моральні настанови. Збагачення знаннями про релігії в системі загальної і вищої освіти повинні дати майбутнім громадянам України «якнайбільш інтелектуальний багаж», на базі якого вони могли б вільно виносити свої судження щодо релігійних питань, зокрема і морально-етичного виміру. Цьому може сприяти викладання релігійно-пізнавальних, релігієзнавчих дисциплін в усіх навчальних закладах. Християнський, а також інші конфесійні компоненти морально-етичного вчення повинні знайти своє повноцінне відображення в курсі морально-етичних предметів з кореляцією для різних вікових груп. Однак викладання релігієзнавчих курсів має бути позаконфесійним [2, с.212].

Крім того, за зазначених вище умов зростає ймовірність проникнення в систему освіти нетрадиційних релігій. На порозі третього тисячоліття нові ознаки відродження релігійного життя виявилися не тільки в зверненні до ортодоксального віровчення, відновленні усталених релігійних традицій. Це також пошук нових цінностей, духовних орієнтацій з допомогою нових релігій. Часто серед них виявляються еклектичні синкретичні вчення, які становлять строкату суміш елементів традиційних релігій, а також окультизму, спіритизму, теософії [6, с.314].

За даними Державного комітету у справах релігій, за станом на кінець 2008 р. в Україні діє понад 550 новітніх релігій майже 30-ти віросповідних напрямів переважно закордонного походження [11].

Прагнучи побудувати демократичне суспільство, Україна проголосила одним із своїх державотворчих принципів забезпечення права кожного громадянина на свободу світогляду і віросповідання. Однак, необмежене розповсюдження неорелігійних культів значною мірою ставить під загрозу як безпеку людини, так і національні інтереси України, а саме: впливаючи через свою паству на загальну соціально-політичну ситуацію в Україні, формується електоральна поведінка населення та громадська думка; діяльність цих організацій загалом не сприяє відродженню національної самосвідомості українського народу, збереженню й розвитку його історичних традицій і культури; така діяльність є дестабілізуючим фактором у міжконфесійній ситуації, підірвавши систему народної освіти, поширює серед населення вірування, пов'язані з псевдомедичними та знахарськими способами лікування, негативно впливає на психічне здоров'я населення. Тому важливо на державному рівні захистити гуманітарну сферу національних інтересів держави, особливо щодо релігійних відносин [11].

На сьогоднішній день поширилися так звані нові культи або релігії «Нового віку». Ці новоутворення в духовному житті західного суспільства в 60-ті роки виникли і поширилися у США, а згодом і у Західній Європі, на даний момент вони наявні і в Україні. Дана нетрадиційна релігійність небезпідставно може розглядатися як симп-

томатичний прояв глибоких кризових процесів в ідеології і масовій свідомості людей, як несподівани метаморфози, що їх переживає релігія в сучасну епоху. Певним чином ці культи можна розглядати як єдину ідейно-політичну течію, як продукт сучасного етапу розвитку суспільства, породжений спільними причинами, і тому мають спільні характерні риси і особливості [6, с.315].

До головних ознак нетрадиційних релігій можна віднести: 1) очолює релігійну громаду харизматичний лідер, який вважає, що він нібито покликаний виконувати роль нового месії; 2) лідер створює власну релігійну громаду, яку називає «сім'єю», «комуною», «місією», «колонією» або «центром». У цій релігійній громаді лідера називають «батьком» або «вчителем», «гуру». Він має необмежену владу; 3) лідер, як головний керівник релігійної громади, встановлює обов'язкові правила та норми поведінки членів громади, що оголошуються священними. Сам лідер не обов'язково дотримується встановлених правил і живе в значно кращих умовах, ніж його послідовники; 4) релігійна громада дотримується, як правило, апокаліптичних поглядів на світ, її члени відмовляються від власного майна на користь релігійної групи, змінюють місця проживання, а також власні імена; 5) члени релігійної громади в основному ізолюються від зовнішнього світу за допомогою своєрідної техніки контролю за поведінкою віруючих. Це досягається максимальною насиченістю програми різними груповими заходами, що проводяться протягом доби. Участь в заходах такої програми розглядається віруючими та їх наставниками як зразок високої релігійної дисципліни [11].

Згідно науковій типології, на сьогоднішній день відокремлюють наступні групи нетрадиційних релігійних вірувань [6, с.316]: неохристиянські рухи на загальнохристиянській основі; релігії орієнталістського напрямку. Вони в основному репрезентовані неоіндуїзмом; езотеричні об'єднання; неоязичництво; синтетичні неорелігії; сайєнтологічні рухи; сатанізм.

Часто молоді люди не можуть знайти своє місце у житті. Звідси намагання віднайти нові духовні орієнтири. Ними і стають неокульту. Вони відкидають церковний деспотизм, пропонують своїм прибічникам йти богорівним шляхом самовдосконалення. У нових релігіях молодих людей приваблюють заклики до самотворчості, спасіння душ саме зараз, а не в потойбічному світі. Крім того, неокульту мають у своєму розпорядженні цілий арсенал методів психологічного залучення до своїх сект, уміння створити ейфорію щасливого життя.

Активізація релігійного містицизму викликана ускладненням і загостренням проблеми людини в сучасному індустріальному суспільстві. Переважна більшість людей, що не належать до «правлячої еліти», все частіше відчують своє повне безсилля в царстві «великого бізнесу», із зростаючою тривогою усвідомлюють безперспективність свого існування в умовах панування державно-бюрократичних інститутів всевладдя. Традиційні засоби маніпуляції свідомістю виявляються вже не в змозі вселити їм надію на позбавлення від тягот повсякденного існування, зберегати стійкість офіційних ідеологічних стереотипів і прийнятій системи ціннісних орієнтацій. Вони втрачають відчуття соціального оптимізму і все більше втрачають сам сенс життя [3, с.44].

При розгляді причин поширення нетрадиційних релігій в країні слід говорити не лише про активність нових релігійних організацій і слабкості впливу православ'я, але і про пошуки сучасною людиною своєї ідентичності, сенсу і цілей існування, про його прагнення до самореалізації, до зміни і вдосконалення свого онтологічного статусу і сакрально-етичного рівня, про його потребу в реалізації свого творчого потенціалу, нехай навіть у формі надії знайти християнське обожіння або досягти Святих Небес буддистів. Не можна не відмітити потреби сучасної людини в надійній референтній групі, яка слугує критерієм його поведінки, в непохитних імперативах, нехай навіть у формі уявлень про свій зв'язок з абсолютним, трансцендентним початком, що визначає спрямованість життєдіяльності.

Як відзначає С.Аверінцев, «за вибором християнського, парахристиянського або внехристиянського сектантства найчастіше стоїть прага відчутти себе в общині. У прихиді чоловік частенько достатньою мірою не відчуває солідарності і братських уз... Будь-яка секта дає їм відчуття участі в малому мікрокосмосі, де все один одного знають і всі солідарні» [1, с.3]. Загрозою для шкільної освіти є те, що діти та підлітки, згідно з особливостями власного психофізіологічного розвитку найчастіше відчува-

ють непорозуміння та самотність, а тому є найкращою аудиторією для впровадження псевдорелігійних ідей. Такі заклади здебільшого орієнтуються на людей, які мають якісь соціальні чи психологічні проблеми, а школярі у підлітковому віці не мають власних соціальних орієнтирів та, відчуваючи себе в опозиції до всього світу, здатні шукати альтернативних шляхів існування.

Іншу загрозу складають східні і неосхідні релігії, які за останні десятиліття стали популярними на терені західної цивілізації, приваблюють глибоким філософським змістом, а його, як правило, передано не лише в суто релігійних, а й у наукових термінах. Іншою причиною поширення східних релігійно-філософських систем є прагнення багатьох їх прихильників за допомогою медитативної практики, яку використовують ці системи, досягнути цілісності та сутності світобудови, навчитися по-новому, гармонійніше будувати свої відносини з оточуючим світом, а також спроба перевести вирішення своїх проблем з формально-логічного на інтуїтивно-євристичний рівень [8, с.67]. Такий підхід, здавалося б, позитивний, але найчастіше під виглядом медитативних практик самовдосконалення та лікування криються небезпечні шкідливі дії. Крім того дійсні східні релігійно-філософські системи досить складні для сприйняття та потребують від людини багато часу та зміни світогляду, менталітету. Найчастіше відбувається поверхневе засвоєння деяких загальних положень, їх перекичування та вільна інтерпретація, що само по собі може нанести соціально незрілій особистості шкоди.

Для неорелігій характерний універсализм і синтетизм. Вони поєднують в собі елементи не тільки багатьох релігій, але й використовують ідеї і концепції теософії, антропософії, сучасної філософії, окультизму, астрології. А це означає, що до нових культів входять люди освічені, з високим інтелектуальним рівнем, які здатні ставити перед собою смислотетивні проблеми і шукати на них відповіді. Неорухи є постійно відкритими для нових ідей та вчень [26, с.367]. Це дуже приваблює молодь та постає загрозою суспільству, особливо якщо з'являється можливість застосувати такий потужний потенціал виховного впливу, як освіта. Тому, виконуючи вимоги чинного законодавства України, освітяни повинні ретельно слідкувати за обмеженням дій нетрадиційних релігійних організацій серед дітей та підлітків не тільки в школі, а й поза нею, для чого бути обізнаними у соціальних та психологічних особливостях їх діяльності. З боку держави діяльність з протидії таким впливам повинна базуватися на реалізації чотирьох найбільш поширених механізмів конституційно-правового забезпечення волевиявлення особистості на ґрунті свободи совісті і релігії [5], зокрема, легітимізація історично домінуючих (Православної) церкви або віросповідання, узаконення статусу традиційних церков чи віросповідань, утвердження партнерського нейтралітету між державою та релігійними інституціями, санкціонування вираженого взаємодокремлення релігійних організацій і держави.

Крім того, одними із серйозних суперечностей, що заважають здійсненню консолідації українського суспільства є існуючі на сьогодні протиріччя і конфлікти в релігійній сфері. На сьогодні саме церква має один із найбільших показників довіри українців. Але постійні суперечки між церквами різного підпорядкування приводить до втрати симпатій з боку населення [12]. Конфесійні суперечності також можуть провокувати звернення людей до нетрадиційних релігій та водночас ставати тим наріжним каменем, що заважає освіті виконувати власні функції із формування національно свідомої та морально вихованої особистості. Водночас конфесійні суперечності в Україні та освіта повинні розглядатися з точки зору їх впливу на формування освітньої парадигми на довгострокову перспективу.

Але сьогодні навпаки, наявні міжконфесійні конфлікти, розкол в українському Православ'ї, політизація релігійного середовища, прояви розпалення релігійної ворожнечі, випадки порушення права громадян на свободу совісті об'єктивно перешкоджають подальшій консолідації української нації, становлять загрозу суспільному миру та національній безпеці держави. За належного ж рівня культури міжконфесійного спілкування, до якого мають прагнути усі релігійні спільноти, жодна з релігійних організацій, що легально діють в Україні, не становить загрози національній самобутності, етнічній ідентичності, суспільно-політичній стабільності та безпеці держави, а цивілізоване співробітництво релігійних організацій безумовно сприяє як їх суспільній інтеграції, так і стабілізації соціально-політичної ситуації, оскільки спрямоване на захист їхніх

прав, на пошук взаємоприйнятних форм і методів розв'язання соціальних, економічних, релігійних та культурних проблем [7, с.37].

У ході посттоталітарних перетворень, що супроводжувалися політичною боротьбою в самих різних формах, церкви не могли не опинитися втягнутими в цей процес. Релігійні інституції в багатьох випадках несуть і свою долю відповідальності за нагнітання напруги, використання релігійних лозунгів і пропаганди в розпалюванні міжетнічної і політичної ворожнечі. Тим більше, що ці релігійні інститути, з їх розвиненою структурою і високим авторитетом серед населення, на фоні недорозвинених політичних партій і громадських утворень стали особливо привабливими для політичних сил, що прагнуть до досягнення або збереження влади. Це також потягло за собою політизацію церков і ускладнення релігійної ситуації. Нарешті, величезна кількість внутрішньо-церковних проблем призвела до цілої серії гострих церковних конфліктів і розколів [9, с.164].

Поліетнічність, поліконфесійність, розмаїття культур та ідентичностей вочевидь стали атрибутом суспільства XXI століття. Розпалення ж національної, політичної чи релігійної нетерпимості, протиставлення етнічних українців іншим громадянам, чи мешканців однієї території іншим, зокрема на думку В.Липинського, здатне привести лише до взаємної ненависті та руйнування будь-яких державницьких творень українського народу, що ми власне зараз і спостерігаємо [4, с.67].

Як було зазначено вище, чим гостріше український православний розкол, тим більше людей шукає Бога у новостворених церквах. Кожного року в Україну приїждять десятки груп місіонерів, проповідників, освітян тощо. Відповідно до нашого законодавства вони можуть відкрити у нас свої релігійні місії і нести правдиве слово віри, але частина з них переслідує здебільшого утилітарні та прагматичні цінності, намагаючись заробити на духовному невігластві українських громадян значні кошти. Релігійний вакуум країни заповнюють американські, західноєвропейські, японські і навіть африканські місіонери. Тільки в останні 3–4 роки за участю іноземних місіонерів в Україні створено близько чотирьохсот осередків нетрадиційних культів. Погано володіючи мовою, не знаючі національних традицій і звичок, закордонні емісари досить часто виявляють відверту неповагу до українських законів, не беруть до уваги складність релігійної ситуації та наші глибокі релігійні історичні підвалини. Значна частина зарубіжних проповідників і місіонерів прибуває в Україну під виглядом туристів, фахівців освіти, охорони здоров'я, культури та представників комерційних фірм. А потім, усупереч чинному законодавству, ці емісари розпочинають релігійну діяльність [12].

Сучасна Україна – багатоконфесійна держава, де діє понад 27 тис. релігійних організацій, які представляють більш ніж сотню конфесій. На нинішньому етапі українського державотворення релігія як форма суспільної свідомості та церква як інститут громадянського суспільства – стали важливими чинниками політичного процесу та суспільного життя [9, с.167]. Конфесійні суперечності впливають не тільки на стан релігійного життя суспільства, а й на соціокультурне становище та навіть на національну безпеку країни [10].

При цьому найважливішими чинниками національної безпеки у духовно-релігійній сфері є: внутрішньорелігійна стабільність (міжцерковна та міжконфесійна згода – здатність до вирішення релігійних конфліктів, насамперед ненасильницькими методами); зовнішньорелігійна стабільність (зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження її національно-культурної самобутності та незалежності – наявність для цього ефективного механізму); повне задоволення релігійних потреб, свобода волевиявлення та віросповідання окремих людей та груп віруючих; наявність комплексної стратегії суспільно-політичного й духовного розвитку держави, у тому числі й у галузі забезпечення духовно-релігійної безпеки України [12].

Релігійні конфлікти в середині суспільства мають неабияке значення для формування наступних поколінь. Однією із найважливіших ознак цивілізації, за С.Гантінгтоном, є релігія. А найгостріші конфлікти відбуватимуться на кордонах, що розділяють цивілізації. Ці конфлікти можуть бути жорстокими, кривавими (напр., події в Югославії, сутички між євреями та палестинцями тощо). У майбутньому зіткнення цивілізацій

зростатиме, оскільки спостерігається посилення релігійних почуттів, тенденція повернення до витоків національного буття народів західних країн.

Разом із тим, вітчизняний історичний досвід переконує [9], що нерозуміння особливостей й некерованість процесами, які відбуваються у гуманітарній сфері загалом та релігійному житті зокрема, може призвести до серйозних соціально-політичних конфліктів. Поширення в Україні окремих нетрадиційних релігійних віровчень нині перестало бути лише проблемою міжконфесійних взаємовідносин і дедалі більше впливає на стабільність в державі. З огляду на складну економічну, соціально-політичну і культурно-релігійну ситуацію в Україні, серйозної уваги потребує розгляд питання стосовно розширення експансії іноземних місіонерів, фактів їхньої безконтрольної проповідницько-вербувальної діяльності, протиправної, а подекуди й відверто ворожої щодо нашої країни. Саме тому освіті належить головна роль у орієнтуванні підростаючого покоління у вирії різноманітних ідей та вірувань.

Список використаних джерел

1. Аверинцев С. Русское православие переменных времен: Интервью // Церковно-общественный вестник. – 1996. – №3. – 14 нояб. – С.3.
2. Бабій М. Релігійний компонент у світській школі за умов свободи совісті: український і міжнародний правовий контекст / М.Бабій // Філософія освіти. – 2006. – №1. – С.212.
3. Балагушкін Е.Г. Нетрадиционные религии в современной России: морфологический анализ / Е.Г. Балагушкін. – М.: ИФРАН, 1999. – 244 с.
4. Бебик В. Территориальный патриотизм – предумова державотворення (звертаючись до поглядів В'ячеслава Липинського) / В.Бебик, О.Самойленко // Віче. – 2007. – №7–8. – С.67.
5. Здіорук С.І. Розбудова партнерської моделі державно-конфесійних відносин в Україні та утвердження Української Помісної Православної Церкви / С.І. Здіорук, В.В. Токман // [Електронний документ] Розбудова партнерської моделі державно-конфесійних відносин. – Режим доступу: old.niss.gov.ua
6. Лубський В. Релігізнавство: Навч. посіб. / В.Лубський. – К.: Вілбор, 2002. – 432 с.
7. Любчик В.П. Методологічні проблеми етноконфесійних досліджень: пострадянська етнізація, конфліктність формування і розвитку / В.П. Любчик // Актуальні питання міжконфесійних взаємовідносин в Україні: Зб. наук. матеріалів за загальною редакцією В.Андрущенка, В.Бондаренка, М.Заковича та ін. – К., 2005. – С.37.
8. Матвеев В. Актуалізація проблеми самореалізації особистості в сучасній Україні та можливість залучення релігійного потенціалу / В.Матвеев // Персонал. – 2006. – №2. – С.67.
9. Петрик В.М. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України: Монографія (навчальний посібник) / В.М. Петрик, С.В. Сьомин; За ред. З.І. Тимошенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – 331 с.
10. Саган О. Релігія як чинник міждержавних відносин / О.Саган // [Електронний документ] Матер. наук. конф. «Релігія в Україні», 3 бер. 2011 р. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/8633-religiya-yak-chinnik-mizhderzhavnix-vidnosin.html>
11. Слободинська О.А. Активність нетрадиційних релігій в українському суспільстві / О.А. Слободинська // [Електронний документ] Соціум. Наука. Культура. Матер. восьмої міжнар. наук.–практ. інтернет–конф. – Режим доступу: intkonf.org/kin-slobodiska-0a-aktivnist-netradits
12. Чупрій Л.В. Релігійна безпека України: стан і проблеми / Л.В. Чупрій // [Електронний документ] – Режим доступу: www.bogoslov.org.ua/pdf/publikacii/doklad/innovac...

Гончаров В.И. Нетрадиционные религии в системе образования

Анализируется взаимодействие образования и религии; отмечается возрастание роли религии в попытке ее влияния на воспитательный процесс, в частности, в формировании морально-духовных ценностей личности; активизация нетрадиционных религиозных объединений рассматриваются ввиду их проникновения в систему образования и разрушительное воздействие на личность.

Ключевые слова: человек, образование, религия, воспитание, манипуляция сознанием, религия, нетрадиционные религии, образование.

Goncharov, V.I. Untraditional religions are in the system of education

Education and religion is analysed in the system of education; growth of role of religion is marked in the attempt of its influence on an educate process, in particular, in forming of moralno-dukhovnykh values of personality; activation of untraditional religious associations examined because of their penetration in the system of education and destructive affecting personality.

Key words: man, education, religion, education, manipulation, religion, untraditional religions, education, consciousness.

* * *

Ціннісний компонент освіти – постмодерна критика і вихід за її межі

Мислителі постмодерної світоглядної настанови критикують нав'язування ціннісних ієрархій, у тому числі й у рамках освітнього процесу. Однак сучасна педагогічна думка, досвідним шляхом підійшовши до нового розуміння суб'єктивності, виходить за межі постмодерної критики цінностей і, по суті, пропонує доповнити старі монологічні цінності новими – діалогічними, з чим є цілком співзвучним поняття нового гуманізму.

Ключові слова: цінності, освіта, постмодерн, суб'єкт.

Почнемо з розгляду поняття нового гуманізму, потім перейдемо до його підстав у вигляді нової теорії суб'єктивності. Далі нагадаємо про основне навантаження постмодерної критики і перейдемо до розгляду нових педагогік, які, живлячись енергією постмодерної критики, виходять за її межі.

Цінності вважаються однією з найважливіших категорій філософії освіти. З одного боку, говорять про цінності як орієнтири освітнього процесу загалом, тобто, про те, у чому полягають цілі системи освіти, визначені даним суспільством. З іншого боку, говорять про цінності, як життєві орієнтації, які мають підтримуватися чи не підтримуватися в учня учителем протягом процесу навчання. Перші є цінностями соціальної системи освіти, другі є цінностями особистісної структури людини. До перших належать, наприклад, здобуття знань та практичних умінь, соціалізація особистості, формування політично активних громадян тощо. До других, наприклад, людинолюбство, взаєморозуміння, любов до світу і до життя тощо. На сьогоднішній день і особистісна і соціальна складові процесу освіти у контексті глобального співтовариства перетинаються у площині так званого нового гуманізму, який визначила своїм кредо ЮНЕСКО під час формування орієнтирів розвитку освітньої галузі у ХХІ столітті.

Першим кроком в осмисленні поняття нового гуманізму став виступ Генерального директора ЮНЕСКО Ірини Бокової в Мілані 7 вересня 2010 року. Аргументує потребу в ньому і прояснює його відмінність від «старого» гуманізму вона наступним чином: «Процес глобалізації прискорює змішування самобутніх культур. Розвиток інформаційних технологій допомагає зближенню між людьми, їх інтеграції у життя суспільства. Однак він і загострює існуючі між людьми непорозуміння і прояви невдоволення. Останньому сприяють кліматичні зміни й виснаження природних ресурсів. Ця нова ситуація змушує нас переглянути принципи побудови миру і взаєморозуміння. Зміни, які відбулися у світовому контексті, потребують вироблення принципів нового гуманізму, який би був теоретично обґрунтованим і практично здійсненним. Бути гуманістом сьогодні означає уміти гармонійно поєднувати заповідану пращурами традицію з потребами сучасності» [10].

У Всесвітній декларації ЮНЕСКО про вищу освіту для ХХІ століття, ухвалену майже десятиліттям раніше, наголошується на тому, що наше суспільство нині переживає «глибоку кризу цінностей», і вища освіта має бути трансформована таким чином, щоб допомогти суспільству «вийти за рамки суто економічних міркувань і сприяти більш глибоким аспектам моральності і духовності». Що ж стосується особистісного виміру, то на викладачів і студентів покладається зобов'язання «використовувати свій інтелектуальний потенціал і свій моральний авторитет для захисту й активного розповсюдження універсально визнаних цінностей, включаючи мир, справедливість, свободу, рівність і солідарність» [4].

Тобто, стосовно стратегічних орієнтацій глобального суспільства у сфері освіти бачимо, що у зв'язку з визнанням кризовим станом, зокрема, у екологічній і ціннісній, а звідси й у економічній (пов'язаній зі зменшенням природних ресурсів) та політичній царинах, що спричинює розгортання конфліктів, пріоритетною визнається орієнтація освіти на формування нової гуманної свідомості, яка б дала можливість вирішити існуючі й уникнути нових конфліктів. У зв'язку з названим пріоритетом у суспільній площині, в особистісній пропонується підтримувати в учнях класичні гуманістичні цінності свободи, рівності, справедливості тощо, однак доповнені суттєвим уточненням